

Dikotomik İlişkiler Bağlamında Olgu-Değer Problemi

In the Context of Dichotomic Relationships

The Fact-Value Problem

Abdulbaki KINSÜN

Arş. Gör. Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı,

Assist, Bingol University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion

Bingol/Türkiye

akinsun@bingol.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2476-2985

DOI: 10.34085/buifd.1115394

Öz

Sosyal bilimlerin en temel kavram çiftlerinden olan olgu-değer dikotomisi, nesnellik, öznellik ve değer-yargı mevzularıyla ilişkilidir. Bu kavram çifti teorik ve uygulamalı araştırmaların her seviyesinde karşımıza çıkmaktadır. Sosyal gerçekliğin ve toplumsal dünyanın doğası araştırılırken olgu-değer düzlemi oldukça hassaslık arz etmektedir. Olguya değer atfetmek ya da değerleri olgu olarak sunmak objektif bilimsel araştırmaların hedefleri bakımından son derece risklidir. Zira olgu-değer dikotomisi, sosyal araştırmalar açısından bilimsel bilgide nesnellik sorunu, değer-yargı problemi, eleştiri ve uygulama esasıyla ilgili önemli birtakım sorular gündeme getirir. Bu soruların yanıtlanması ise olgu-değer dikotomisine dair sosyolojik bir analizi gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın odak noktasını olgu-değer dikotomisinin ilişkisel sosyolojik analizi oluşturmaktadır.

Bu kapsamdan hareketle mevcut çalışmada, olgu-değer dikotomisi, evvela sosyo-felsefi düzlemde ele alınacak akabinde dikotomik ilişkinin sosyoloji disiplini içerisindeki mahiyeti ve önemi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın temel gayesi olgusal gerçeklik ile olumsal gerçeklik arasındaki dikotomik ilişkiyi farklı açıdan ele alıp incelemektir. Çalışma, bir yandan dikotomik ilişkinin ontolojik cihetine dikkat çekerken öte yandan epistemolojik ve metodolojik yönlerini açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir. Çalışmayı ehemmiyetli kılan husus, olgu-değer sorunsalını münferit ele almaktan ziyade dikotomik (yani bağıntısal) açıdan araştırmaya konu edinmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle çalışma, olguyla değerlerin birbirini var ettiği ve bütünlediği gerçeğinden hareket etmesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışma teorik bir bağlamda tasarlandığından analiz tekniği olarak ifade analizlerine ağırlık verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Olgu, Değer, Dikotomi, Dikotomik ilişki**Abstract**

The fact-value dichotomy, which is one of the most basic concept pairs of social sciences, is related to the subjects of objectivity, subjectivity and value-judgment. This pair of concepts appears at every level of theoretical and applied research. While investigating the nature of social reality and the social world, the fact-value plane is very sensitive. Attributing value to the fact or presenting values as fact is extremely risky for the objectives of objective scientific research. Because the fact-value dichotomy raises some important questions about the objectivity problem in scientific knowledge, the value-judgment problem, the criticism and the application principles in terms of social studies. Answering these questions requires a sociological analysis of the fact-value dichotomy. Therefore, the focus point of this study is the relational sociological analysis of the fact-value dichotomy. In this context, in the present study, the fact-value dichotomy will be discussed first at the sociological level, and then the nature and importance of the dichotomic relationship in social sciences will be emphasized. The main purpose of the study is to examine the dichotomous relationship between factual reality and contingent reality from different perspectives. The study, on the one hand, draws attention to the ontological aspect of the dichotomous relationship, on the other hand, aims to clarify the epistemological and methodological aspects. The point that makes the study important is that it deals with the fact-value problematic from a dichotomous (relational) perspective rather than individually. In other words, the study is important in terms of starting from

the fact that fact and value create and complement each other. Since the study was designed in a theoretical context, the phenomenological approach was preferred. As an analysis technique, content and expression analyzes were emphasized.

Keywords: Case, Value, Dichotomy, Dichotomous Relationship

Giriş

Olgu-değer ikilisi sosyal bilimlerin en temel kavram çiftlerinden birisidir. Bu kavram çifti, başta nesnellik iddiası olmak üzere sosyal bilimlerin pek çok epistemik bileşeniyle (değer-yargı, öznellik, tarafsızlık, eleştiri ve uygulama esasları gibi) dorudan veya dolaylı olarak ilişkilidir. Dolayısıyla söz konusu kavram çiftinin epistemik açıdan neye tekabül ettiğinin iyice belirlenmesi ve izah edilmesi gerekir. Kavramsal olarak bakıldığında olgu, en basit haliyle gözlemsel bir hadisedir: trafik kazaları, cinsel istismar ve ötekileştirme gibi. Olgular; dışsallık, nesnellik, algıya açıklık, paylaşılabirlik, alenilik, duygulardan, tercih ve kararlardan bağımsız, herkese açık olma gibi özellikleriyle anlatılır. Öte yandan olgular, kanıta dayalıdır ve doğrulanıp yanlışlanabilmektedir. Sözelimi yağmurun yağması bir olgudur insan yağmur yağacağını umabilir ama ona karar veremez. Bu nedenle bilimsel araştırmalar genel manada olgularla ilgilenmeye çalışır. Değer ise bir tercih meselesidir. Değerler olgudan farklıdır, olana değil aksine olması gerekene atıfta bulunur. Olgudan kuşku duyulduğu halde bir kişinin değer-yargısından kuşku duyulmaz. Sözelimi 'holokost' kötüdür bu nedenle 'yerilmelidir' dediğimizde değer alanından söz etmiş oluruz. Ya da ihaneti affetmem! Bir değer-yargısı ifadesidir (Setedman-Jones, 2014).

Söz konusu kavram çifti, bilimsel araştırmalarda dört farklı noktada karşımıza çıkar. Bunlar; problemlerin belirlenmesi, teorilerin belirlenmesi, kullanılan dil ve bulguların değerlendirilmesidir. Problemlerin belirlenmesi, araştırmanın konusunu, niteliğini ve amacını belirleyen unsur yani ne olduğuyula alakalıyken; teorilerin belirlenmesi, problemlerinin çözümünde hangi teorik yaklaşımlara başvurulduğuyula alakalı bir durumdur. Araştırmalarda kullanılan dile gelince olgu ve değer ilişkisi özelinde üzerinde durulan konuların başında bilim adamının kullandığı dil gelir. Bilimin mümkün merteye değerlerden arındırılması gerektiğini savunanlar özellikle kullanılan dilin değer taşıması gerektiğini öne sürmektedirler. Bulguların değerlendirilmesi hususu ise bilimsel araştırma sonucunda ortaya çıkan bulguların değerlerden bağımsız olup olamayacağı sorusu üzerine odaklanır (Ayvaz&Sucu, 2017). İlk ikisinde, olguyla değer iç ieliği söz konusuyken son ikisinde, olgunun değerden arındırılması gerektiği bilimsel araştırmacıların yaygın kanısıdır. Buradan hareketle söz konusu çalışmada şu iki temel soruya yanıt aranmaktadır: Olguyu değerden bütünüyle arındırmak mümkün müdür? Olguyla değer arasında ne tür bir ilişki söz konusudur ve bu ilişkinin sosyo-felsefi temelleri nelerdir? Bu kapsamdan hareketle olgu-değer dikotomisinin felsefi ve sosyolojik temellerine geçebiliriz.

Felsefi Temel

Olgu-değer problemi, düşünce tarihinde iki biçimde ele alınmıştır. Bunlardan ilki olguyla değer kesin hatlarla birbirinden ayırt edilmesi gerektiği yönündedir. Diğeriyse olgu ile değeri hep iç içe gören ve bu ikisini birbirinden ayırt etmeyen görüştür. Bu ayrımın felsefi temeli Grek düşüncesine (Platon'daki olan-olması gereken şeklindeki ayrım gibi) kadar geri götürülebilir ancak sistematik anlamda ayrım, David Hume ile başlar. Hume olgu ile değerler arasında hem epistemolojik hem de ontolojik manda bir ayrım olduğunu düşünür ve bunu dilsel temelde verdiği örneklerle izah eder (Yöney, 2015). O, olgu ile değer arasındaki söz konusu ayrımı şöyle izah eder:

Değerler sisteminde dikkatimi hep çeken bir husus olmuştur. Yazar, belli bir süre standart akıl yürütme metodunu takip ederek bir Tanrı'nın varlığını ortaya kor veya beşerî faaliyetlerle ilgili bazı gözlemlerde bulunur. Fakat birdenbire "dir" ve "değildir" gibi hüküm ekli olgusal önermeler yerine "malı" veya "mamalı" gibi eklerle ifade edilen değer yüklü önermelerle karşılaşmak beni şaşırtır. Bu değişiklik fark edilemeyen türden bir değişiklik de olsa nihai sonuç böyledir. Bu "malı" veya "mamalı" gibi ekler, yeni birtakım ilişki ve tasdikleri ifade ettiği için, bu durumun

gözlemlenmesi ve açıklanması zorunluluk arz eder... Öklid, dairenin bütün özelliklerini açıkladı ama hiçbir önermesinde onun güzelliğiyle ilgili bir şey söylemedi. Sebep açıktır. Güzellik dairenin bir özelliği olmayıp sadece bir şeklin zihinde uyandırdığı etkidir... Buna bağlı olarak değerler; taşların, ırmakların, ağaçların, kısaca "kaba" olguların dünyasında bulunmazlar. Çünkü eğer bulunmuş olsalardı, değer olma özelliklerini kaybederler; en azından kaba olgular dünyasının basit başka bir kısmı olurlardı (Akt. Kılıç, 1996).

Görüldüğü gibi Hume burada olgu ile değer ya da olgusal bir durumu tasvir eden önermeler ile değer yüklü önermeler arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte ve bu ikili arasındaki mantıksal bir çıkarımdan bahsetmektedir. Ona göre olgu ile değer "dır" le "meli-malı" şeklinde farklı iki zeminde ilerlemektedir. İlki gerçekliğin bir özelliğini imlerken ikincisi onun estetiğiyle yani zihinsel imajıyla alakalı bir duruma işaret eder. Bu sebeple ikili, Hume'da farklı iki gerçeklik alanına temas eder.¹ Hume'un bu değerlendirmesi, daha sonra modern bilgi kuramlarına da yansımacaktır. Onun bu ayrımı, modern bilgi kuramında iki temel metodolojik yaklaşıma evrilecektir. Bunlar pozitivist epistemoloji² ve liberal bilgi kuramlarıdır.

Pozitivist epistemolojideki hâkim görüş, olgu ile değerın keskin hatlarla birbirinden ayrılmasına ilişkindir. Yani klasik pozitivist bilgi kuramında olgu ile değer ontolojik açıdan farklılık arz eder. Olgu olanı imlerken değer olması gerekeni ifade eder. Buna göre olgu ve değerler birbirinden ayrı iki realiteymiş gibi ele alınmalıdır. Burada hiçbir değer yargısı taşımayan gerçeklerden söz edileceği gibi gerek temel bilimlerde gerekse de beşeri bilimlerde herhangi bir olgu ve durumun gerçekliği değer-yüklü olmadan da kavramsallaştırılabilmektedir. Bu yaklaşım esasına göre; bilim, nesnel gerçekleri temele almaktadır ve hakiki bir bilim bu yönüyle değer-yargısız olmalıdır. Temel bilimlerde sıklıkla vurgulanan bu söylem, toplumsal eylemlerin de tıpkı doğa bilimlerindeki olay ve olgular gibi "belirli yasalara dayandığı ve bu açıdan aynı derecede deney ve gözleme tabi tutulup anlaşılabilceği düşüncesinin yaygınlaşması ile birlikte sosyal bilimler için de" geçerliliği düşünölmeye başlanmıştır (Ayvaz&Sucu, 2017). Özellikle doğa bilimlerinin kaydettiği somut başarılar bu söyleme yönelik olan inancı daha da artırmıştır.

Liberal bilgi kuramında ise olgu ile değeri birbirinden ayırmak pek de mümkün gözükmemektedir. Zira özne ile nesne aynı araştırma zemininde birleşmektedir. İnsan, araştırmanın hem öznesi hem de nesnesi konumunda bulunduğundan olgu ile değer ayrı düşünölemez. Pozitivist yaklaşımın aksine liberal görüş, teorilerin seçiminde değerlerin etkili olduğu gerçeğinden hareket eder. Liberaller açısından burada sorulması gereken "doğa veya sosyal bilimlerdeki teoriler arasında bir seçim yapılmasının değerlere dayanıp dayanmadığı değil; bilimsel olmayan -kültürel, ahlaki, politik- değerlere dayanıp dayanmadığı" sorusudur. Liberal yaklaşımın temsilcileri bu hususta "teorilerin bilimsel değerlere değil bilimsel olmayan değerlere dayanmaması gerektiğini" ifade

¹ Benzer bir yaklaşımı Moore da sergiler. Moore, değer ve gerçeklik önermeleri ayrımından hareketle "olgusal ifadelerden değer ifadelerinin türetilmeyeceğini" savunur. Aynı şekilde değer ifadelerinden olgusal ifadelerin de türetilmeyeceğini iddia eder. Olgu yargısından değer çıkarımında ya da değer yargısından olgusal çıkarımda bulunmak onun tabiriyle "doğalcılığın yanılmacasına" düşmek anlamına gelir. Dolayısıyla ikili ona göre hem ontolojik hem de epistemolojik manada birbirlerinden ayrışır (Poyraz, 2007).

² Bunlar da kendi içerisinde klasik pozitivism ve mantıkçı pozitivism şeklinde ikiye ayrılır. Klasik pozitivist anlayış Auguste Comte'un epistemolojisine dayanır. Comte'un pozitivismi olgudur. Tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi toplumun belli yasalara göre işlediğini varsayar. Çözümleme yöntemi ise deney ve gözlemdir. Onun pozitivisminde, bilimsel nesnellığın ancak değerlerden bağımsız olmakla ve tarafsız davranmakla sağlanabileceği anlayışı söz konusudur. Değer-yargılarına başvurmak, keyfiliğe yol açacaktır. Bu sebeple bilimsel araştırmalarda; öznel tavır, kanaat, yargı değer ve inançlardan uzak durulması icap eder (Özensel, 2003). Mantıkçı pozitivism ise nispeten daha geç bir döneme (20. Yy) rastlar. Daha çok *Viyana Çevresi* diye bilinen filozoflar (Carnap, Ayer, Gödel, Wittgenstein vd.) tarafından benimsenmiştir. Yaklaşımın temel tezi şöyledir: bilimsel gerçeklik dışsaldır, deney ve gözleme dayanır. Bilgiye tümevarımsal yolla ulaşılır, bu tarz bir bilgi genellenebilir ve yasalastırılabilir niteliktedir. Dil ve mantık vurgusu ön plandadır. Alfred Ayer bunu dil-doğruluk-mantık şeklinde formüle eder. Dolayısıyla dil ve mantık dışı unsurlar, metafizik oldukları gerekçesiyle herhangi bir bilimsel değer taşımaz. Bu anlayışa göre etik, estetik ve dini değerler metafizik ifadelerdir, dolayısıyla dilden elenmelidirler haliyle bilimsel hiçbir gerçeklikleri de yoktur (Poyraz, 2007: İmamoğlu, 2011).

ederler.³ Liberal yaklaşımı benimseyenlere göre bir teori esas alınırken, araştırmacı; “teorinin; basitliği, açıklayıcılığı, tahmin gücü, üretkenliği ve ılımlılığı gibi boyutlarına bakarak” tercihte bulunur. Teorilerin tercihinde itibara alınan söz konusu değerler, liberallere göre, “teorik erdemlerdir ve diğer değerlerin aksine bilimsel nitelik taşımaktadır. Bu yüzden bunlar ölçüt alınarak seçilen bir teori herhangi bir taraflılık içermeyecektir” (Ayvaz&Sucu, 2017).

Sosyolojik Temel

Bu başlık kapsamında olgu-değer bağıntısının sosyolojik temeline değinilecektir. Sosyolojik çözümlemede, tıpkı felsefi temelde olduğu üzere, olgu-değer bağıntısına dair iki temel yaklaşım söz konusudur: pozitivism ve yorumlayıcı yaklaşım. Burada ilk etapta olgu-değer ilişkisinin sosyolojik temelini oluşturan pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımlara değinilecek akabinde söz konusu kuramlar, yaklaşımların önemli birer mümessili konumunda bulunan Durkheim ve Weber özelinde ele alınacaktır.

Sosyolojide ortaya çıkan ilk bilimsel yaklaşım pozitivistdir. Sosyal bilimlerde Auguste Comte tarafından sistematik hâle getirilen pozitivist epistemoloji, temelde şu ontolojik varsayıma dayanır: “Benim dışımda nesnel bir gerçeklik mevcuttur.” Diğer sayılıtlar ise, bu temel sayıltı dikkate alınarak kurgulanır: “(1) Bu dış gerçekliği duyularım ile bilebilirim. (2) Duyularım ile elde ettiğim bu bilgi nesnelidir. (3) Sosyal bilimlerin bu nesnel konuları, doğa bilimleri metodolojisi kullanılarak incelenebilir” (Akyüz&Çapcıoğlu, 2009). Pozitivist epistemoloji, doğal yaşam ile toplumsal yaşamın aynı yasalara tabi olduğunu savunur. Tıpkı nesnel gerçeklik gibi sosyal gerçeklik de bireylerden bağımsız olarak dış dünyada mevcuttur. Sosyal gerçekliğin tabi olduğu nedensel yasalar söz konusudur ve bu yasalar, tıpkı fizik yasaları gibi değişmez niteliğe sahiptirler. Pozitivizmin temel amacıysa sosyal yaşamda mevcut olduğu varsayılan nedensel yasaları keşfetmektir (Alp, 2017).

Bu yaklaşım, dışsal ve nesnel bir gerçeklik olarak telakki ettiği sosyal olgular hakkında “deney, gözlem ve benzeri tekniklerle” bilgiye erişmeye çalışır. Bu yolla ulaşılan bilgilerin, bilimsel geçerliliği olan yegâne bilgi türü olduğu ve ancak bu yolla erişilen bilginin, nesnel ve değer-yargılardan bağımsız bir bilgi olabileceği savunulur. Bu nedenle, pozitivist epistemolojide bilgi üretilirken tercih edilen yöntem nicel paradigmadır. Nicel paradigmanın çalışma tarzı ise şöyledir: Nicel yaklaşım, deney ve gözleme tabidir sadece olguları esas alır, onları ölçer, değişkenlere odaklanır, geçerlilik ve güvenilirlik, kilit rodedir. Nicel yaklaşımda bilgi değerden yoksundur ve bağlama bağlılık söz konusu değildir. Teori ve araştırma verileri ayrıdır. Birden fazla durum, olay ve öznenen söz edilebilir. Nicel veriler baskın olduğundan sayısal analizler gerekir. Nicel analizde araştırmacı nesnel ve tarafsız bir vaziyettedir (Neuman, 2006).

Yorumlayıcı Yaklaşım: Bir dönem sosyal bilimlerde hakim metodolojik paradigma olan pozitivist bir eleştiri olarak doğan bu yaklaşım, hermeneutik olarak nitelendirilen bir kuram ve metodolojiyle bağlantılı olarak gelişmiştir. Kökeni, Alman düşünür Wilhem Dilthey’e dek uzanır. Dilthey’e göre, “farklı temellere dayalı iki tür bilim mevcuttur. Bunlar; doğa bilimleri ve kültür (tin) bilimleridir. Doğa bilimleri açıklamaya, kültür bilimleri ise tarihsel/toplumsal/kültürel gerçekliği” anlama ve yorumlamaya dayanır (Özlem, 2019). Bu anlayışa göre, toplumsal düzenin üzerine inşa edildiği bilgiler esas itibarıyla nesnel değildir. Bilgilerimiz, doğrudan “dış dünya çıkışlı” olmayıp “dış dünyanın belirli açılardan biçimlendirilmesinden” hareketle elde edilir. Bu yaklaşım, bireylerin haricinde bir toplumsal gerçekliği varsaymadığı gibi sosyal gerçekliği, “dışarda mevcut olan, belirli nedensel yasalarca belirlenen ve keşfedilmeyi bekleyen bir gerçeklik” alanı olarak da görmez (Günerigök, 2016). Dolayısıyla toplumsal gerçeklik burada verili değildir aksine sembolik etkileşim

³ Bu anlayışın en önemli temsilcilerinden birisi Hilary Putnam’dır. Putnam, olgu-değer ayrımına karşı çıkar. Ona göre olgu ve değerleri birbirlerinden ayıran keskin çizgiler yoktur. Bu nedenle olgu ve değerler ayrışık değil birbirine karışmış yapılardır. Putnam bu savını, kimi etik kavramları örnek göstererek destekler. Sözgelimi, zalim kavramı kimi zaman değerlendirme maksadıyla kullanılırken bazen de tanımlama amacıyla kullanılır. Putnam’a göre, “yetenekli, güçlü, zayıf gibi bazı etik kavramlarda diğer etik kavramların (iyi-kötü, doğru-yanlış gibi) aksine kesin bir gerçek-değer” ayrımından söz edilemez (Ayvaz&Sucu, 2017).

sürecinde bireyler tarafından sürekli yeniden inşa edilir. Bu yüzden araştırmalarda, açıklamayı esas alan yöntemlerin aksine anlamayı esas alan yöntemler tercih edilir (Aksan, 2016).

Buradan hareketle yorumlayıcı yaklaşımı benimseyenler, pozitivistlerin temsilcileri tarafından ileri sürülen “toplumsal gelişme yasalarını keşfetmek yerine insanların kendi toplumsal gerçekliklerini/dünyalarını anlamlı eylemleri ile her gün nasıl yeniden inşa ettiklerini anlamak için araştırma” yürüttüler (Bayhan 2016). Bu itibarla söz konusu yaklaşımın temsilcileri, bilimsel araştırmalarda; katılımlı gözlem, mülakat, odak grup ve vakia analizi gibi nitel teknikleri tercih ederler. Yorumlamacı yaklaşımın tercih ettiği nitel paradigmanın özellikleri ise şöyledir: bilimin odak alanı nesnel gerçeklik değil kültürel gerçekliktir. Nitel bilim, açıklamadan ziyade anlamayı esas alır. Sosyal gerçeklik verili olmayıp sembolik etkileşimler içerisinde inşa edilir. Araştırmacı iletişimsel ve eyleşimsel olay, durum ve süreçlere odaklanır. Nitel paradigmanda anlam ve niyet yüklülük esastır. Teori ve araştırma verileri iç içedir. Gerçeklik genel-geçer olmayıp duruma sınırlıdır. Nitel yaklaşım, tekillikleri esas alır, az sayıda kişi, olay ve durum derinlemesine araştırılır. Tema, söylem ve içerik analizleri yaygın olarak kullanılır. Son olarak araştırmacı, araştırma nesnesiyle ilişki içerisinde, dolayısıyla mutlak bir nesnellikten söz edilemez (Neuman, 2006). Sosyoloji biliminde her iki yaklaşımın da temsilcileri bulunmaktadır. Biz burada ehemmiyeti ve örnekliliği açısından sadece Emile Durkheim ve Max Weber’e değineceğiz.

Emile Durkheim’in Yöntemi: Sosyolojik olarak olgu-değer problemine değinenlerin başında Emile Durkheim gelmektedir. Durkheim, sosyolojide kullanılacak metodu tanımlamazdan evvel, söz konusu bilimin çalışma nesnesini tarif etmeye çalışır. Ona göre, sosyolojinin çalışma nesnesi, toplumsal olgulardır. Toplumsal olgular ise kolektif bilincin ürünü olup toplumun temel dokusunu oluşturan özgül gerçekliklerdir. Durkheim’e göre sosyal olgular, “bireyler aracılığı ile oluşsalar da onlardan ayrı ve tekrar onlara indirgenemeyecek nitelikte onları aşan, dışsal-yapısal bir gerçekliğe” sahiptirler (Türkkan, 2017). Durkheim’in şu yaklaşımından, toplumun bizzat kendisinin sosyolojinin gerçek araştırma alanı ve nesnesi olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre sosyal olgular, “yalnızca bireylerden bağımsız bir dışsal gerçekliğe değil aynı zamanda bireylerin üstünde bir gerçekliğe” sahiptirler (Sağlık, 2019). Durkheim, sosyal olguların bu özelliğinin, onların, “bireyler üzerinde dışarıdan baskı uygulama ve çok defa kendilerini bireylere kabul ettirmelerinden” anlaşıldığını söyler. Nitekim ona göre; “aile, din, eğitim kurumları, hukuk, ahlak, inançlar, görenekler; hatta moda bile bireylerin dışında ve kendilerini onlara zorla kabul ettirme özelliğine sahip olan” sosyal olgulardır (Durkheim, 2004).

Durkheim’e göre sosyal olguları, somut görünüşleriyle dışardan incelemek nesnel ve tarafsız bilgi üretmenin ön koşuludur. Bu nedenle Durkheim (2004), “toplumsal olguların nesnel gibi gözlemlenmesi ve açıklanması gerektiğini” belirtir. O, sosyal hayatın incelenmesi hususunda doğa-bilimsel yöntemleri esas alan pozitivist bir yaklaşım benimser (Türkkan, 2017). Durkheim’e göre “toplumsal olgular, ancak kendi gerçeklik düzeylerindeki başka toplumsal olgularla” izah edilebilir. Ona göre doğa bilimleri, kendi araştırma nesnelerini nasıl işliyorlarsa, sosyal bilimler de olgulara aynı nesnel yöntemlerle yaklaşmalıdır (Durkheim, 2004; Demirbaş, 2021). Diğer bir deyişle sosyal olgular, pozitif bilimlerin inceleme nesnesi olan şeyler gibi hariçten somut bir biçimde incelenebilirler. Örneğin “hukuk yasalarda var olur ve somutlaşır, günlük hayat hareketleri, istatistiksel rakamlarda; modalar, giysilerde; zevkler, sanat yapıtlarında yer alır” (Sağlık, 2019). Nitekim bu durum, Durkheim’ı, sosyolojik yönteminin en esaslı ilkelerinden biri addedilen “bir toplumsal olgu ancak başka bir toplumsal olgu ile açıklanabilir” şeklindeki çıkarımına götürecektir (San, 2010). Durkheim buradan hareketle sosyal bilimlerin değer-yargısız olması gerektiğini belirtecek ve araştırmacının, değer-yargılarından sıyrılarak yalnızca olguların tabiatına yönelmesi ve aralarındaki nesnel bağlantıları keşfetmesi gerektiğini vurgulayacaktır.

Max Weber’in Yaklaşımı: Yorumlayıcı sosyal bilim anlayışının gelişiminde Weber’in bilim anlayışının ciddi bir etkisi olmuştur. Doğal ve törel gerçeklik arasında keskin bir ayırım yapan Alman felsefe geleneğinde yetiştiğinden Weber, doğa bilimleri ile kültür bilimleri eş değer pozitivist

sosyal bilim anlayışına oldukça eleştirel yaklaşır. Weber'in bilim anlayışına göre, "konusu kültür/tarih/toplum olan sosyal bilimler, doğa bilimleri gibi, gerçekliğin yalnızca dışarıdan gözlemlenen" biçimleriyle ilgilenmemelidirler (Hira, 2000). Onun açısından insan eylemleri, sosyal yaşamda "ne yalnızca fiziksel hareketler olarak ne de keşfedilmeyi bekleyen birtakım evrensel-toplumsal yasalara bağlı tepkisel hareketler" şeklinde belirirler. Bilakis insan eylemleri, onun nazarında, anlamlı ve niyet yüklü sosyal eylemler halinde ortaya çıkarlar (Aksan, 2016; Günerigök, 2016). Weber, bu sebeple "sosyal bilimlerin anlamacı bilimler olmaları gerektiğini düşünür ve bu noktada anlama yöntemini sosyal bilimlerin başat yöntemi olarak" kabul eder (Özlem, 2019).

Weber bu itibarla, sosyolojinin araştırma nesnesini anlamlı toplumsal eylem olarak tayin eder. Toplumsal eylemiye "aktör tarafından öznel bir anlam yüklenmiş ve başka insanlara yöneltilmiş olan bir eylem tipi" şeklinde tanımlar. Weber, toplumsal eylemlerin araştırılmasında ideal tip kavramını önerir bu yönetsel aracı sadece sosyolojiye münhasır kılmaz diğer sosyal bilimlerin tüm alanlarında, tarihsel-kültürel gerçekliği açıklamada, kullanılabileceğini söyler (Weber, 2012). Diğer bir deyişle Weber, "ideal tiplerden, yalnızca sosyolojide değil tüm sosyal bilimlerde tarihsel/toplumsal ve kültürel gerçekliği anlamada kullanılacak olan temel bilimsel kavramlar ve/veya yönetsel araçlar olarak" söz eder (Beşoğul, 2017). Öte yandan Weber, sosyolojiyi genelleştirici bir bilim olarak kurmak isterken nedensel açıklama yöntemini de ihmal etmez. Zira insan eylemleri onun nazarında, öznel olmakla beraber ussal-rasyonel eğilimli olmaları cihetiyle tahmine ve kestirilebilirliğe açıktırlar. Dolayısıyla Weber'le sosyal bilimlerde genel-geçerliliği bulunduğu farz edilen "doğal yasalardan" öte, belirli tarihsel şart ve koşullarda geçerliliği bulunan "genellemeler" aranmaya başlandığı söylenebilir (Beşoğul, 2017).

Dikotomik İlişki

Olgu değerden bağımsız mıdır? Diğer bir deyişle olguyu değerden bütünüyle ayırmak mümkün müdür? İster felsefi çözümleme zemininden yaklaşılmı isterse sosyal bilim perspektifinden olguyu değerden bütünüyle arındırmak veyahut ikiliye, birbirinden bağımsız ayrı fenomenlermiş gibi yaklaşmak olası gözükmemektedir. Değerin olgusal gerçeklikten ayırmaya çalışmak David Hume'dan alışlagelen bir tutumdur. Oysa olgu, gerek felsefi gerekse sosyolojik çözümlemede değinildiği üzere bütünüyle değerden bağımsız düşünülemez. Olgu ile değer mutlak surette, yani aralarında hiçbir ortak cihet bulunmayacak şekilde ayrılacak olurlarsa değer, "ne ölçülebilir ne sınanabilir ne de belki anlaşılabilir" bir şey olacaktır. Zira değere bu tarz bir test edilebilme ve ölçülebilme özelliğini, yalnızca olgu verebilmektedir. Öte yandan sosyal bilim özelinde bakıldığında olgu-değer sorunsalının bugünkü şekliyle ortaya çıkışının, bilimsel objektivizm (pozitivizm) anlayışına paralel süreçlerle ortaya çıktığı söylenebilir. Zira olgu-değer probleminin böyle bir evrensellik anlayışının olmadığına ve eski çağlarda bir problem alanı olarak görülmediğine tanık olmaktayız (Turan, 2006). Dolayısıyla olgu ile değer arasında keskin ve belirgin hatların aksine dikotomik bir ilişkiden söz etmek daha makul ve isabetli olacaktır. Buradan hareketle dikotomik ilişkiye kısaca değinilecek olursa kavram hakkında şunları ifade edilebilir:

Dikotomik ilişki demek karşıtların ilişkisi demek değildir. Diğer bir deyişle dikotomik ilişki, bir zıtlık ilişkisi değildir. Şayet bir karşıtlıktan söz edilecekse bu karşıtlık dışlayıcı değil aksine içerimleyicidir. Dikotomik ilişkide farklı boyutlar söz konusudur ve bu boyutlar birbirlerini var kılar. Bunu olgu-değer özelinde düşündüğümüzde ikilinin karşıtlıktan çok birbirini gerektirici ve bütünleyici tarzda oldukları görülecektir (Jenks, 2014). Bu gereklilik, daha evvel değinildiği üzere, sosyal bilim araştırmalarında dört kesişim noktasında belirir. Bunlar; problemlerin seçimi, teorilerin seçimi, kullanılan dil ve bulguların değerlendirilmesiydi. Bu dört husus dikkate alındığında olguyla değer arasında bir ayırmadan ziyade dikotomik ilişki olduğu görülecektir. Şimdi söz konusu dikotomik ilişkiyi kimi teorisyenler üzerinden ele alalım.

Olguyla değerın dikotomik ilişkisine değinenlerin başında Kincaid gelir. O, olguyla değerın aynı potada birleştiği gerçeğinden hareket eder. Söz konusu pota ise bilimdir. Bilimsel gerçekliğin değerlerle olan ilişkisi hususunda sentezci bir yaklaşım sergileyen Kincaid, her şeyden önce, bilimde

değerlerin varlığını kabul ederek işe başlar. Ona göre değerlerin, bilimsel araştırmalar üzerindeki etkisi olgularınkinden daha farklı bir yapıda değildir. Sözgelimi belli bir yörede belirli canlılar üzerinde yürütülen bir araştırmayı değerlerimiz ne kadar etkileyebiliyorsa, o bölgedeki doğal koşullar da o ölçüde etkileyebilecektir. Dolayısıyla değerlerin bilimsel gerçeklik üzerindeki tesiri, onun iyi bilim olmasını etkileyici bir nitelik taşımaz. Bu durum hem sosyal hem de doğa bilimleri için geçerlilik arz eder. Doğa bilimlerinde öznellik ne kadar söz konusu edilebilirse sosyal bilimlerde de o ölçüde bulunmaktadır (Ayvaz&Sucu, 2017).

Kincaid' in olgu-değer dikotomisine dair değerlendirmeleri şöyle de formüle edilebilir; olgular da değerler gibi veya doğa bilimleri de tıpkı sosyal bilimler gibi öznedir bu itibarla bilim bütünüyle değer yükli'dür. Söz konusu kesişimlerden hareketle sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin standartlarıyla ele alınabileceği sonucu çıkabileceği gibi mevcut bilimsel standartların tıpkı sosyal bilimlerdeki gibi doğa bilimlerinde de sorunlu olabileceği söylenebilir. Kincaid'in ileri sürdüğü diğer bir argümana şöyle; bilimde nesnellik arayışı değerlerden bütünüyle arındırılmış bir bilimi varsaymamaktadır. Değerlerin kabulü "ancak ve ancak ahlaki ve siyasi değerlere" dayandırılırsa sorunlu olur. Dolayısıyla ilmi araştırmaların daha etkin yürütülmesini sağlayan epistemik değerler veya teorik erdemler, bilimin yansızlığına sorun teşkil etmez (Ayvaz&Sucu, 2017).

Kincaid'in hem olgular ile değerler arasında hem de sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında bir uçurum oluşturmadan olayları açıklama girişimi söz konusu dikotomik ilişki bakımından önemli ve yapıcı görünmektedir. Söz konusu dikotomik ilişki bağlamında önemli bir formülasyon da Putnam'a aittir. Putnam'a göre kimi olgusal iddialar aynı zamanda değer iddialarıdır. Putnam bu hususta iki argüman ileri sürer. İlki şu şekildedir: Değer biçici olanın olgusalardan ayırt edilebilmesi için, olgusal olanın herhangi bir değer biçici iddiayı barındırmayan bir dil içerisinde, tarif edilmesi gerekir. Ona göre, olgusal dil içerisinde herhangi bir çözümleme -dilden değeri elediği için- "anlayışsız" kelimesinin anlamını kavramakta güçlük çeker. Putnam buna "olgusal olanı, bir terimin değer biçici içeriğinden ayırdığımız takdirde, ancak terimin kendisini kullanmakla olgusal bileşeni ifade edebiliriz, yoksa değer içerici vasfından bütünüyle ayıramayız" şeklinde bir itiraz yöneltir (Smit, 2004).

Putnam'ın diğer argümanı ise şu şekildedir: olgusal iddialar, normatif iddiaları gerektirir. Ona göre, "olgusal iddiaları" içeren herhangi bir işlem, belli "normatif iddiaların" da gerçekleştirildiğine delalet eder. Ancak bu, "olgusal iddiaların" mantiki olarak "normatif iddialara" bağlılık arz ettiğini göstermez. Sözgelimi biri "Sokrates ölümlüdür" iddiasında bulunduğu takdirde, en azından "bir şeyin ölümlü" olduğu savını da mantiki olarak iddia etmiş olur. Buna göre deskriptif iddiada bulunan bir kimse zorunlu olarak bir değer iddiasını da varsayıyor demektir (Smit, 2004). Diğer bir deyişle olgusal iddialar, değer iddialarını ima ettiği gibi bir biçimde gerekli de kılabilmektedir.

Alvin Gouldner da, olgu-değer ilişkisinden söz ederken, sosyal olguların değerlerden bağımsız olmayacağını savunanlar arasındadır. Ona göre bilgi, zorunlu olarak kişisel gerçekliği ve bağlılığı gerektirir dolayısıyla değerden bağımsız bir sosyal gerçeklik yoktur. Nesnelcilik ise bir değer-yansızlık biçimi değil, kendinden ve toplumdaki yabancılaşma biçimidir. Gouldner bu sebeple, "nesnelliğin yabancılaşmış ve siyasi açıdan yurtsuzların ideolojisi olduğunu" ifade edecektir. Gouldner, değerlerin insan hayatındaki merkezi konumu nedeniyle değer yargısız bir sosyal bilimin olamayacağını savunur ve bu yüzden Weber'i kıyasıya eleştirir.⁴ Weber'i Yunan mitolojisindeki yarı

⁴ Gouldner her ne kadar keskin ve sert bir biçimde eleştirse de olgu-değer dikotomisine dair en güzel örneklerden biri Weber'in ideal tipleridir. Weber, görünürde nedensel açıklamayı önemseyen bilimsel anlayışa sahip biri olarak görülse de sosyal bilimlerde teori seçiminde teorik erdemlerin yeterli olmadığına kanidir. Dolayısıyla teori seçiminde aynı zamanda kültürel değerlere de bakılması gerektiğini önerir. Ona göre sosyal bilimler, kendisinin "ideal tip" diye tanımladığı özel teorik terimler kullanılmalıdır. İdeal tiplerin seçimiyle teorik erdemlere ek olarak kültürel değerlere de dayanmalıdır. Weber, bilimsel bilginin temelinde rasyonaliteyi ve empirizmi yerleştirir. Empirik temelden vazgeçilemez, ama empirik temel de tek başına bilgi üretmede yetersizdir. Bu nedenle genel veya kapsayıcı bilgi elde etmek isteyen bir sosyal bilim, hem empirik denetlemeye açık olmalı, hem de ideal tip kavramı gibi soyut kavramlar oluşturarak bilgi üretmelidir (Beşoğlu, 2013).

boğa yarı insan olan, labirente hapsedilmiş yaratık “minotor”a benzetir. Bu benzetmede Weber minotor, hapsedildiği labirent ise değer yargısız sosyal bilimler efsanesidir (Beşoğul, 2013). Buradan hareketle olgu-değer dikotomisine dair şunlar ifade edilebilir:

Bilimsel gerçeklikte yalın olgular yoktur. Olgular ya “belli bir kuram içinde” ya da “belli varsayımlar aracılığıyla” ortaya çıkarlar.⁵ Olgu ile değer, bu sebeple yan yanadır, birbirine bağlıdır, birbirini içerir ve var kılar. Ancak bu, onların hiçbir koşulda ayrılamayacakları anlamına gelmez. Onları “başka varsayımlarla düşünen bir zihin, başka bir kuramcı farklı gerekçelerle ayırabilecektir; bu kez yeni gerekçelerle, inançlarla, beğenilerle ya olgunun değeri düşecek ya da önceden olgu olarak kabul edilen şey tümüyle ortadan kalkacak ve başka olgu-değer ilişkileri” kurulmuş olacaktır (Smit, 2004). Bir başka husus da bilimsel veya paradigmatik tercihlerin değer içerikli oluşuyla alakalıdır. Her seçim, bir yöntem bilimsel tercihi gerekli kılar. Bu da araştırmacının etik ve kültürel değerlerinden kaynaklı bir durumdur. Bu durumda mutlak surette değersiz bir sosyal bilim savı da geçerliliğini yitirecektir. Diğer bir deyişle sosyal bilimlerin nesnellik psikozu ve mutlak manada bir değer-yargısızlık tezi, bir iddia olmaktan öteye geçemeyecektir.

İşte tüm bunlar, olgu ile değer arasında dikotomik bir ilişki olduğunu, aralarında mutlak anlamda bir sınır çizilemeyeceğini göstermektedir. Olgu, değersiz tercih edilemeyeceği gibi değer de olgudan arındırılmaz. Eskilerin tabiiyle olgu ancak değerle kaim olur. Olguyu taşıyan, inceleyen, üzerinde araştırma yürüten değer yüklü öznedir. Bu yüzden olguyu değerden değeri de olgudan ayrı düşünmek sosyal ve kültür bilim realitesiyle çelişmek demektir. Olguyla değer arasındaki dikotomik sarmal dikkate alındığında, gerek ontolojik gerekse epistemolojik cihette, birbirlerinden ayrı düşünülemez net olarak görülecektir.

Sonuç

Olgu-değer dikotomisi, sosyal bilimlerin en temel kavram çiftlerinden birisidir. Bilimsel araştırmaların pek safhasında karşılaşılacakla birlikte kavram çifti, özellikle metodolojik tartışmalarda ön plana çıkmaktadır. Başta nitel-nicel yaklaşımlar olmak üzere değer-yansızlık, öznellik, nesnellik, genel-geçerlilik gibi pek çok metodolojik unsur ve süreçle iç içedir. Sosyal bilim literatürüne göz atıldığında, metodolojik anlamda, olgu-değer ilişkisine dair üç farklı tutumdan söz edilebilir: ilki, olguya değeri birbirinden bütünüyle ayrı gören yaklaşımdır. Yaklaşımın felsefi temeli David Hume’a sosyolojik temeli ise Comte’un Pozitivizmine dayanır. Bu yaklaşım, bilimsel araştırmaların mutlak surette değerlerden arındırılmasından yanadır. Buna göre bilimsel gerçeklik, olgusaldir ve olgu düzeyinde kalmalıdır. Tercih ettiği yöntem ise nicel yaklaşımdır. İkinci tutum, olguya değer bütünüyle ayrılamayacağına ilişkindir ancak aralarında zorunlu bir bağıntı da söz konusu değildir. Weber’in temsil ettiği bu yaklaşım, anlamı temele alır ancak nedensel açıklamayı da ihmal etmez. Buna göre sosyal bilim, iki yönlü ilerleyen bir mekanizmadır. Bir yanı açıklamayı esas alırken diğer yanı toplumsal eylemi anlamaya odaklanır. Bunun en güzel örneği Weber’in ideal tipleridir. İdeal tipler ona göre, toplumsal eylemlere dair birtakım formülasyonlar içerdiğinden salt açıklamanın nesnesi olamazlar; onları, aynı zamanda anlamak da gerekir.

Burada olguya değer bilimsel araştırmacının ilk adımında devrededir ancak araştırmacının dili ve bulguların değerlendirilmesi süreçleri değerden arınık olmak durumundadır. Buna göre bilimsellik araştırmacının dili ve bulguların yorumlanmasıyla alakalıdır. Dolayısıyla problem ve teori seçiminde birtakım etik ve kültürel değerlerden yararlanmak kaçınılmazdır. Sonucu tutum ise olguya değeri iç içe ve bütünlük gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım tarzına göre olgu ve değer birbirinden ayrı düşünülemez. Aksine ikili birbirini içerir hatta var kılar. Yani aralarında dikotomik bir bağıntı

⁵ Olguya değer birbirinden ayrılamayacağını ileri süren pek çok kuramdan söz edebiliriz: etno-metodoloji, fenomenoloji, sembolik etkileşimcilik ve feminist yaklaşımlar gibi. Tüm bu yaklaşımlar, ortak bir paydada birleşmektedir: olgu-değer bağıntısı. Dolayısıyla modern bilgi kuramlarındaki hâkim paradigma, değerden bağımsız bir olgudan bahsedilemeyeceği yönündedir. Buna göre bilimsel araştırmalarda mutlak nesnellikten söz edilemeyeceği değer-yargısız sosyal bilim iddiası da pozitivistin temel kabulünden öteye geçmemektedir.

mevcuttur. Dolayısıyla bu tutumda değerden arındırılma diye bir şey söz konusu edilemez. Bu, yalnız problem ve teori seçiminde değil araştırmanın tüm safhaları için geçerli bir durumdur. Daha somut bir ifadeyle bilimsellik değerden bağımsız olmayı gerektirmez. Belki kişisel kanaatlerden, ön yargılardan ve metafizik inançlardan ayrı olma şeklinde düşünülebilir.

Sonuç olarak ister felsefi ister sosyolojik temelde olsun olgu ile değer hem ontolojik hem de epistemolojik cihette birbiriyle ilişkilidir. Pozitivist yaklaşıma göre bu ilişki, araştırma sürecinin ilk iki boyutuyla (problemlerin ve teorilerin seçimi) sınırlıyken liberal bilgi kuramına göre bu ilişki, araştırmanın tüm evrelerinde görülebilir yani olguyla değeri bütünüyle ayırmak, araştırmanın hiçbir evresinde, mümkün değildir. Şayet bir ayırmadan söz edilecekse bu ancak ideolojik-politik ve dini değerlerden arındırılması şeklinde gerçekleşebilir. Ayrıca olgu-değer ilişkisinde, olgudan veya değerden yana tavır almak da bir tercih yani değer meselesidir. Neden o paradigma değil de bu paradigma, bir seçimi elzem kılar. Seçim ise kişinin disipliner yaklaşımı, metodolojik tercihi ve bilimsel tutumlarıyla alakalı bir durumdur. Örneğin olguyu tercih eden biri, pozitivist bir paradigmayı esas almış demektir yani teori seçiminde taraflı davranmıştır. Metodolojik ilgi ve tutumuna göre hareket etmektedir. Aynı durum değer yanlı tavır için de geçerlidir. Tıpkı problem ve teori seçiminde olduğu gibi bilimsel araştırmalarda metodolojik tercih de, aynı zamanda değer-yargısal bir tercihtir. Bu bağıntıda görüleceği üzere olguyla değer arasında kaçınılmaz bir ilişki söz konusudur. Olgu değeri içerdiği gibi değer de olguyu gerektirmektedir. Dolayısıyla ikili arasında dikotomik ilişkiden söz etmek kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Aksan, G. (2016). Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri. *SEFAD*(35), 427-446.
- Alp, A. (2017). Sosyal Bilimlerde Değer Yargısı Üzerine Tartışmalar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(43), 423-437.
- Ayvaz, İ., & Sucu, Ö. E. (2017). Bilimde Değer Tarafsızlığı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 355-361.
- Bayhan, V. (2016). Sosyal Bilimlerde "Objektiflik" Efsanesi. *Mukaddime*, 7(2), 217-242.
- Beşoğlu, Ç. (2017). Değer Yargısız Sosyal Bilimler Efsanesi. *acedmia.edu.tr*, 1-13.
- Demirbaş, B. (2021). Durkheim'ın Metodolojisi: Sosyolojik Yöntemin Kuralları Üzerine Bir İnceleme. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 128-142.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (C. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Bordo-Siyah Klasik Yayınları.
- Günerigök, M. (2016). Din Sosyolojisi Metodolojisinde Anlayıcı Yaklaşım: Max Weber Örneği. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 309-329.
- Hira, İ. (2000). Max Weber'in Yöntem Anlayışı. *Bilgi Dergisi*(2), 45-58.
- İmamoğlu, T. (2011). Mantıkçı Pozitivizm, Wittgenstein ve Din. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(35), 39-50.
- Jenks, C. (2014). Temel Sosyolojik Dikotomiler: Giriş. (Edit. C. Jenks, & C. Jenks), *Temel Sosyolojik Dikotomiler içinde* (İ. Çapcıoğlu, Çev.). Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- Kılıç, R. (1996). *Olgular ve Değer Problemi*. <https://dspace.ankara.edu.tr> adresinden alındı (E.T. 20.06.2021).
- Neuman, L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Ö. Akkaya, Çev.) İstanbul: Siyasal Kitapevi.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Özlem, D. (2019). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. İstanbul: Notos Yayınları.
- Poyraz, H. (2007). Ahlak Dili Üzerine. (Edit. R. Kaymakcan, & M. Uyanık), *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak içinde* (s. 15-47). İstanbul: DEM Yayınları.
- Sağlık, C. (2019). Emile Durkheim'ın Metodolojisi ve Sosyolojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 449-480.

- Smith, J. P. (2010). Olgü-Değer Ayrılmazlığı. (E. Çelebi, Dü.) *felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(9), 99-117.
- Stedman-Jones, S. (2014). Olgü-Değer. (Edit. C. Jenks), *Temel Sosyolojik Dikotomiler içinde* (M. Ali Kirman, Çev.). Ankara: Tarcan Matbaacılık.
- Turan, H. (2006). Olgü, Değer ve Kuram-Yüklülük. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 83-89.
- Türkkan, Z. (2018). Değer-Tarafsız Sosyoloji Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*(11), 165-187.
- Ünlüsoy, A. (2017). İnsan Bilimlerinde Olgü-Değer Ayrımının Meydana Getirdiği Problemler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 234-252.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. (L. Boyacı, Çev.) İstanbul: Yay Yayınları.
- Yöney, F. (2015). Ahlak Felsefesinde Olgü-Değer Ayrımı ve Nesnelci Ahlaki Realizm Açısından Değerlendirilmesi. *Felsefe Dünyası*(61), 241-268.